

УДК 338.43 (083.78)

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ ЖІНОК У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

*І. Зозуля, здобувач, Н. Ступень, к.е.н.
Львівський національний аграрний університет*

Ключові слова: сільське населення, трудові ресурси, сільське господарство, жінки аграрної сфери, суспільне виробництво і материнство, сімейно-побутова сфера.

Постановка проблеми. Гендерна проблематика все більш привертає увагу світової спільноти, все більше викликає занепокоєння подальша доля родини як основної складової суспільства. Гендерна політика переймається не тільки долею жінок, а й чоловіків, дітей, родини. Загалом вона сприймається як шлях самоствердження основних прав людини у суспільному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виконанню практичних завдань формування і раціонального використання жіночих трудових ресурсів, поліпшенню становища жінки на ринку праці присвячені роботи багатьох учених. У дослідження проблеми, розробку теоретико-методологічних, прикладних і соціально-економічних аспектів трудових ресурсів і раціонального використання праці в аграрному секторі економіки вагомий внесок зробили українські вчені: Д. П. Богиня, І. К. Бондар, О. Г. Богуцький, М. І. Долішній, Ю. І. Краснов, П. Т. Саблук та ін.

Постановка завдання. Послідовне вирішення гендерних питань дає змогу створити необхідні умови для оптимальної соціальної та професійної самореалізації людини, побудувати ефективно діючу систему соціального захисту, забезпечити гідні умови існування для кожної людини.

Виклад основного матеріалу. Гендерні проблеми в сільському господарстві України різняться від гендерних проблем у багатьох інших країнах, що розвиваються. У консервативніших сільських районах жінки зазнають статевої дискримінації, оскільки їх часто першими звільняють у разі зниження ділової активності підприємств, зменшення обсягів виробництва. Історично склалося так, що жінки в Україні працюють поза своїми домогосподарствами і водночас піклуються про свої родини, рідних, виконують домашні обов'язки.

У результаті проведеного проектом USAID "БІЗПРО" глибокого аналізу підприємницької активності жінок в Україні дійшли висновку, що кількість жінок — власників малого бізнесу є такою самою, як і чоловіків. Фірми, які належать жінкам, складають більшість у гуртовій та роздрібній торгівлі; на кожного зайнятого там чоловіка припадають дві жінки.

Майже 70% розглянутих в огляді підприємств, якими володіли жінки, діяли в галузі гуртової та роздрібною торгівлі (підприємств, якими володіють чоловіки, у цій сфері 37%). Найбільша частка підприємств, якими володіють жінки, функціонує у сфері торгівлі, ресторанного бізнесу і сільського господарства. У сільському

господарстві, наприклад, підприємств жінок і чоловіків відповідно 34% і 67%. Жінок більше, ніж чоловіків, у гуртовій торгівлі.

У більшості сфер сільськогосподарської діяльності в малих сімейних господарствах жінки працюють стільки само, як і чоловіки, але мають при цьому додаткові обов'язки щодо догляду за дітьми, ведення домашнього господарства та догляду за худобою. З огляду на ці обов'язки жінки в сільській місцевості перебувають у більшій соціальній ізоляції, ніж чоловіки, меншою є вірогідність того, що вони зможуть вчитися в містах або відвідувати курси, оскільки не мають змоги залишити з кимось дитину, через погане транспортне сполучення, наявність інших домашніх обов'язків [2, с. 66].

У 2002 році Land O'Lakes було проведено ґрунтовне обстеження неурядових організацій у сфері сільського господарства, яке показало, що приблизно 10-30% їхніх членів – жінки. Існує ціла низка жіночих фермерських асоціацій, наприклад Спілка жінок-фермерів і Асоціація жінок-фермерів Харківщини, асоціація „Жінки в аграрній освіті” у Києві, Рада жінок-фермерів України і Клуб жінок-фермерів (Хуторяночка) в Одесі та жіночий кооператив на Закарпатті.

Двома найбільшими жіночими організаціями в сільському господарстві є Асоціація ради жінок та Спілка сільських жінок. Асоціація, яка об'єднує 3,5 тис. осіб у 14 областях, надає своїм членам базові знання з фінансових питань, обліку, планування бізнесу, комп'ютерної грамоти, консультації у сфері кредитування. Надається також допомога в розповсюдженні інформації, яка стосується проекту, в обмеженому обсязі — юридична допомога жінкам-фермерам. Крім того, асоціація створює торговельні кооперативи в Одесі, Миколаєві та Херсоні [1, с. 7].

Значних масштабів у Львівській області набуло безробіття в сільській місцевості, яке має здебільшого штучний характер. Така ситуація зумовлена структурними змінами в усіх галузях, підприємства яких розташовані у сільській місцевості. Станом на 1 січня 2004 року на обліку у службах зайнятості перебували 36604 безробітних — жителі села, які були зайняті в усіх галузях суспільного виробництва, тобто кожен третій безробітний області був із сільської місцевості. Рівень сільського безробіття в області станом на 01.01.2004 р. сягнув 9,8% за загального рівня 6,10%. Таке велике безробіття призводить до міграції жителів сільської місцевості за межі не лише області, а й держави. У 2003 році з підприємств сільського господарства вивільнено 2943 особи (з них 20,2% жінок). Працевлаштовано в цій галузі 47,1% жінок за потреби 7,9%.

Працюючи в особистих підсобних господарствах, жінки села зайняті також роботою у колективних селянських підприємствах, фермерських господарствах тощо. При цьому жінки, зайняті в сільському господарстві, у 2004 році отримували в середньому 71,86 грн за місяць, тоді як чоловіки 65,69 грн.

Для забезпечення самозайнятості безробітних та з метою започаткування підприємницької діяльності служба зайнятості області у 2004 році надала 48 безробітним (переважно жінкам), зареєстрованим у Перемишлянському райцентрі зайнятості, безвідсоткові позики з державного фонду сприяння зайнятості

населення для вирощування льону, буряку, віджимки фруктових соків тощо.

Окрім працевлаштування, в області проводиться значна робота щодо залучення жінок, за їх згодою, до участі в оплачуваних громадських роботах. Протягом 2004 року у громадських роботах взяло участь 23725 жінок (58,8% від загальної кількості громадян, скерованих на громадські роботи).

Проводиться також і профорієнтаційна робота. У 2004 р. профорієнтаційними послугами було охоплено 54198 жінок, яким надано 76915 послуг. Надано 64376 професійних інформацій, 8115 консультацій, проведено 4424 профвідбори з метою кваліфікації.

Упродовж 2004 р. було організовано професійне навчання (перенавчання) для 5585 жінок, що становить 66,5% від загальної кількості незайнятих громадян, охоплених професійним навчанням. Для підвищення конкурентоспроможності жінок на ринку праці й можливості залучення їх до самозайнятості організовується навчання з таких професій, як швачка, перукар, продавець, кондитер, кухар, бухгалтер, організатор малого бізнесу тощо. Значний відсоток жінок, які охоплені професійним навчанням і залучені до виконання громадських робіт, свідчить про їх високу активність й професійну мобільність порівняно з незайнятими чоловіками [4, с. 309].

З погляду законодавства, чоловіки і жінки у сфері зайнятості мають однакові права, проте на практиці часто буває інакше. Тому більшості працездатних жінок вкрай важко адаптуватися до ринкових змін в економіці. І це зрозуміло, адже вони через складні соціальні функції і навантаження, зумовлені материнством, є менш конкурентоспроможними на ринку праці. Сучасні кризові реалії призвели до того, що жінки порівняно з чоловіками мають менше можливостей працювати за наймом, займатися підприємницькою діяльністю, а також перспектив для професійного зростання. Це спричинило посилення дискримінації жінок в оплаті праці, умовах працевлаштування тощо.

У 2000 році на підприємствах Львівщини було зайнято 691,0 тис. осіб, з них 336,4 тис. (48,7%) становили жінки. Упродовж останніх років статеву структуру зайнятих залишалася майже незмінною. Проте в окремих галузях економіки ситуація істотно різнилася від загальної. Необхідно виділити галузі, які можна назвати суто "чоловічими": геологія і розвідка надр, геодезична і гідрометеорологічна служба, транспорт, будівництво, рибне, лісове, автомобільне господарство, де питома вага чоловіків становила 67-85% зайнятих. До "жіночої" зайнятості здебільшого належать галузі торгівлі, освіти, культури, фінансування, кредитування і страхування, громадського харчування, охорони здоров'я і соціального забезпечення, де питома вага жінок складала від 60% до 88%.

Протягом останніх років безробіття мало «жіноче» обличчя. На початку 2004 року з 55,1 тис. непрацюючих 60,7% становили жінки. На 1 січня 2005 року із 60 тис. безробітних 35925 – жінки (59,4%). Загалом рівень безробіття на Львівщині, за останніми даними, становить 8,5%. Прогнозують, що він дещо зменшиться.

Із розвитком інфраструктури сфери обслуговування динаміка жіночого безробіття почала спадати. Але тільки у Львові. У сільській місцевості тенденція до зростання безробітних зберігається. Тут слід згадати і про те, що безробіття серед

жінок особливо зростає у віковій групі 22-25 років, коли вони народжують дітей. Щоправда, цю проблему держава намагається частково вирішувати, бронюючи робочі місця для соціально незахищених категорій населення. Зокрема, торік служби зайнятості працевлаштували 2242 жінки, які виховують дітей до шести років, з них на заброньовані місця – 1031. Цього року «Програмою зайнятості населення Львівщини на 2005 рік» також передбачено забронювати робочих місць не менше, ніж минулого року. Водночас програма передбачає створення робочих місць для молоді, яка не має стажу роботи. Торік було працевлаштовано 12832 молоді особи, з них за заброньованими робочими місцями – 1403 особи.

Однак тепер роботу таки можна знайти. І це стосується практично усіх категорій населення, незважаючи на невтішну статистику, згідно з якою на одне робоче місце претендує 13 осіб. До того ж це співвідношення постійно змінюється. Ще два роки тому на одне робоче місце претендувало 20 осіб, у 2000 р. – 73. Загалом минулого року центри зайнятості працевлаштували 40,5 тис. осіб. Цього року планують надати робочі місця 42 тис. безробітних. Через створення дотаційних робочих місць на підприємствах – приблизно 1,4 тис. осіб – для підприємців на виплату зарплат працевлаштованим безробітним передбачено 5,2 млн грн. Зменшення ж кількості безробітних на Львівщині спостерігаємо постійно, зокрема тому, що область посідає в Україні одне з перших місць за рівнем розвитку підприємств малого та середнього бізнесу. Минулого року на понад 16 тис. таких підприємств працювало 140 тис. осіб.

Одним із способів працевлаштуватися самому і працевлаштувати ще кількох осіб є започаткування власної справи. Держава виділяє разову допомогу для започаткування власного бізнесу. У середньому ця сума становить 2300 грн. Цього року на такі цілі виділено 3,5 млн грн. Водночас люди, які отримали такі разові допомоги, протягом двох наступних років не мають права отримувати грошові виплати. Звісно, на такі гроші власний бізнес розпочати не так просто. Навіть за умови, що держава допомагає скласти бізнес-план, зробити прогноз очікуваних результатів. Також у центрах зайнятості потенційних бізнесменів навчають бухгалтерського обліку.

Попри перелічені позитиви, на ринку праці Львівщини загострилася проблема безробіття серед сільського населення. Можна сказати, що безробіття в області з «жіночого» переформувалось у «сільське». Зокрема зі 150 тис. осіб, які звернулися 2004 року до центрів зайнятості, 67,1 тис. – жителі сільської місцевості. А за неофіційними даними, численність працездатного сільського населення в області становить 391 тис. осіб, з них на 1 січня в районних центрах зайнятості як безробітні офіційно зареєстровані 33,5 тис., а 9 тис. сільського працездатного населення Львівщини є надлишковим. До такого критичного стану призвело кілька чинників. Зокрема, за радянських часів значна частина сільського населення щодня доїжджала на роботу до великих міських промислових підприємств, після ліквідації яких сільські жителі залишилися без роботи. Також на селі не сформовано ні мережі малих підприємств, ні великих фермерських господарств. При цьому Львівщина належить до малоземельних областей України, в яких відсутня мережа заготівельних пунктів, а диспропорція між цінами на сільгосппродукцію та

машини, які її переробляють, і на паливно-мастильні матеріали є дуже великою, що у свою чергу утруднює створення нових робочих місць.

З цього погляду у виграшному становищі опинилися гірські райони та території, багаті на визначні місця, пам'ятки архітектури. Їх жителі мають змогу займатися так званим зеленим бізнесом, перебудовуючи свої оселі на невеликі готелі для туристів. Як найпоширеніший вид бізнесу зелений туризм представлений у Старосамбірському, Турківському, Жовківському районах і Славську.

Висновки та пропозиції. Отож, на ринку праці Львівської області переважає позитивна тенденція зростання кількості додаткових робочих місць. Але невеликий вибір вакансій, на жаль, не впливає на кардинальне зменшення безробіття, зокрема тому, що часто-густо заробітна плата, яку пропонують роботодавці, не відповідає ринковим цінам. Тобто роботу в місті знайти можна, а от з нормальною зарплатою – важко. І в місті, і в селі.

Зменшення сільського безробіття, як і безробіття загалом, залежить від економічної ситуації в країні. Для того щоб зменшити рівень сільського безробіття необхідно досягти пропорції між вартістю сільськогосподарської техніки та ціною на сільськогосподарську продукцію. А це, наразі, зробити важко. Хоча зростаючі іноземні інвестиції у Львівську область позитивно впливають на розвиток сільськогосподарського сектора. Необхідно зрозуміти, що людині не все дається одразу і висока зарплата – також. Для того, щоб її отримувати, необхідно пропрацювати на підприємстві певний час, а лише тоді претендувати на високий рівень доходів.

Українська жінка працює практично на межі можливостей, маючи подвійне навантаження: на роботі та вдома, що визначаються економічною ситуацією та попитом на робочу силу. А особливості сільського ринку праці та практично відсутність соціальної інфраструктури на селі змушує значну частину жінок реалізувати свою трудову активність у сфері підсобного господарства.

Центр зайнятості проводить відповідну роботу з реалізації державної політики соціального захисту жінок: працевлаштування, створення додаткових робочих місць, опанування новими спеціальностями, підвищення кваліфікації.

Бібліографічний список

1. Зборовська О. П. Жінка в суспільному житті України: старі проблеми і нові тенденції / О. П. Зборовська, Т. Г. Прохоренко // Вісник міжнародного слов'янського університету. – 2003. – Т. 6. – № 1. – С. 6-8.
2. Коновалов Д. Ю. Гендлер : Нация и глобализация в украинском политикуме / Д. Ю. Коновалов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 587. Філософські проблеми науки та культури. – С. 65-68.
3. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України / Е. М. Лібанова, О. В. Позняк, О. В. Макарова та ін. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України, 2003. – 284 с.
4. Спостереження та вимірювання соціальної захищеності населення України : проблеми становлення / В. П. Антонюк, В. М. Пастушенко, О. Г. Осауленко та ін. – Донецьк ; К. : Інститут економіки промисловості НАН України ; Державний комітет статистики України, 2003. – 439 с.

Зозуля И., Ступень Н. Гендерные проблемы в сельском хозяйстве Украины

Указаны основные результаты комплексного исследования проблемы воспроизводства трудовых ресурсов в аграрной сфере Украины. Определены теоретические, методические и практические основания использования трудовых ресурсов женщин-аграриев. Предложены пути улучшения социального положения женщин в аграрной сфере.

Ключевые слова: сельское население, трудовые ресурсы, сельское хозяйство, женщины аграрной сферы, общественное производство и материнство, семейно-бытовая сфера.

Zozulya I., Stupen N. Gender in Agriculture of Ukraine

The main results of complex investigation of problems of reproduction of the female labour resources in agrarian sphere of Ukraine are stated. Theoretical, methodical and practical grounds of study of use of labour resources of women- agrarians in production, domestic and family fields are determined. Their aggregate load is defined, dynamics of the female rural labour resources are analysed. The proposals on improvement of social status of the women of agrarian sphere are grounded.

Key words: rural population, labour resources, agriculture, women of agrarian sphere, production and motherhood, domestic and family spheres.